

Lietuvos baletas mokslinių tyrimų perspektyvoje

Helmutas Šabasevičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: helmutass@gmail.com

Straipsnyje aptariamas Lietuvos baletas kaip mokslinių tyrimų objektas; apžvelgiama šios meno rūšies tyrimų genezė; pristatomi svarbiausi baletu tyrinėtojai, jų darbai aptariami kitų menotyros kryptių mokslinių tyrimų kontekste; išskiriamos dvi pagrindinės baletu reiškinius nagrinėjančios metodologinės kryptys: istorinis metodas ir kritinė atskirų reiškinių refleksija. Konstatuojamas XX a. II pusėje įsitvirtinęs atsargus, faktografinis, fiksuojantysis, polemikos vengiantis baletu reiškinių analizavimo pobūdis ir šios tradicijos įtaka šiuolaikiniams negausiems baletu meno tyrimams.

RAKTAŽODŽIAI: choreografija, baletas, šiuolaikinis šokis, moksliniai tyrimai, šaltiniai

Profesionalioji Lietuvos choreografija – viena jauniausių meninės kūrybos sričių; sudėtingą jos raidą lėmė ne tik visai Lietuvos kultūrai nepalankios istorinės bei politinės aplinkybės, bet ir tam tikri kultūriniai prietarai bei išankstinės nuomonės. Į šokį kaip į visavertį ir savarankišką meninės kūrybos fenomeną pradėta žvelgti XX a. 3-iojo dešimtmečio viduryje, kai Valstybės teatre Kaune buvo suformuota negausi baletu artistų grupė, kuri, vadovaujama iš Rusijos pakviesto baletmeisterio Pavelo Petrovo, 1925 m. gruodžio 4 d. parodė pirmąjį savarankišką spektaklį – Léo Delibes'o baletą „Kopelija“. Baletu trupės veikla iš pat pradžių nebuvo intensyvi, o jos refleksija ir funkcionavimas kultūroje buvo ženklinamas informaciniais spaudos pranešimais. Informavimas ir fiksavimas – pats pirmasis ir iki šiol reikšmingas metodologinis šokio kūrybos procesų refleksijos būdas, kuris XX a. 3–4-ajame dešimtmečiais (o ir vėliau) buvo susijęs šviečiamaisiais ir aprašomaisiais aspektais. Pirmųjų Lietuvos baletu raidos metų situacija šiandien vertinama, remiantis būtent šiais, dažnai atsitiktiniais ir tinkamo profesinio pasirengimo neturinčių kultūros procesų liudinininkų pastebėjimais. Tai suprantama, nes to laikotarpio choreografinė kūryba buvo tik radimosi stadijoje, neturėjo konteksto, kuriame būtų galėjusi skleistis intensyviai, o ne ekstensyviai.

Nors sąvoka „baletas“ jau buvo įtraukiamas į pirmuosius lietuviškus enciklopedinio tipo leidinius¹, 1925–1930 m. baletu meno interpretacija susidūrė su naujos teatro rūšies adaptacijos ir įsitvirtinimo kultūrinėje panoramoje problemomis. XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje mažai kas tikėjo baletu menine reikšme, o juo labiau tuo, kad lietuviškoji etninė kultūra greitai laiku baletą kaip kūrybinės raiškos formą įsisavins. „Šita meno sritis lietuvių kultūrai yra dar visai svetima, ir dar negreitai sulauksim baletu, išaugusio iš mūsų pačių kūrybinio pajėgumo“², – apžvelgdamas 1926 m. Lietuvos kultūros panoramą rašė Vincas Mykolaitis-Putinas.

Pirmieji Lietuvos baletu raidos metai dokumentuoti atskirų spektaklių pristatymais, reklamine medžiaga bei premjerų recenzijomis, kuriose vyrauja ne istoriškas-apibendrinantis, bet konkretus-kritiškas požiūris į baletu meno pavyzdžius. Tokios informacijos apie pirmuosius Valstybės teatro baletu spektaklius yra pakankamai daug: Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus fonduose saugoma daug spektaklių fotografijų, didžioji dalis

1 „Baletas (fr.) – toksai teatre vaidinimas: muzika, šokimai, rodymai, nudavimai be kalbos ir be balso“. Šviesos išleidimas. *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynelis*. Sud. Jurgis Šapelis. Tilžė. E. Jagomasto spaustuvė, 1907.

2 Mykolaitis-Putinas 1927. 1: 60.

scenografijos bei kostiumų eskizų, iškarpų iš to meto atsiliepimų spaudoje, kurios sukauptos atskirų baleto menininkų (Broniaus Kelbausko, Marijos Juozapaitytės, Olgos Malėjinaitės) albumuose bei kituose asmeniniuose fonduose³.

1925–1930 m. į baletą žvelgta kaip į pramoginio pobūdžio kūrybą, tik pačiais bendriausiais bruožais naudojančią teatrinės realybės principus. Baletas, daugumos apie jį rašiusiųjų nuomone, iš principo sąlygiška ir daugiau susijusi ne su meniniais, bet su techniniais (atlikimo) kūrybos aspektais meninės veiklos sritis. Šio laikotarpio baleto refleksijos – žurnalistinio, informacinio pobūdžio, švietėjiškai tvirtinančios baleto meno privalumus ir išryškinančios ne tiek specifines baleto meno sceninio egzistavimo problemas, kiek smulkmenišką eilinio žiūrovo reakciją į šoku pasakojamą veiksmą, dažniausiai dėmesį telkiant į materialius spektaklio pastatymo niuansus – šokėjų skaičių, dekoracijų, kostiumų turtingumą, arba, atvirkščiai, abejotiną baletmeisterio ar dailininko sprendimą, vieno ar kito artisto kuriamo vaidmens akivaizdžius trūkumus.

Iš baletui dėmesingų žurnalistų, kruopščiai fiksavusių pirmuosius baleto meno žingsnius, minėtinas Jonas Kardelis. Gimęs 1893 m. Girdžiūnuose, su Lietuvos spauda bendradarbiauti pradėjo 1908-aisiais, o 1923–1940 m. buvo laikraščio „Lietuvos žinios“ redaktorius. 1944 m. išvyko į Vieną, kurį laiką gyveno Augustdorfe, o nuo 1948-ųjų – Kanadoje, kur 1969 m. mirė. Jis, operos solistės Elenos Kardelienės vyras, buvo artimai susipažinęs su Valstybės teatro veikla. Kardelio straipsniuose mažai išsamių estetinių vertinimų ar analizės, tačiau jie svarbūs kaip informacijos apie Lietuvos baleto veiklą šaltiniai.

Interpretacinės baleto meno terpės formavimuisi didelės reikšmės turėjo 4-ojo dešimtmečio I pusėje (1931–1935 m.) Valstybės teatre dirbę rusų šokėjai Nikolajus Zverevas, Vera Nemčinova ir Anatolijus Obuchovas. Jų veikla buvo svarbi ne tik ugdant Lietuvos baleto artistų profesinį meistriškumą, bet ir kaip to meto garsiausios pasaulyje rusų choreografinės mokyklos kontekstas, į kurį lygiuotis galėjo Lietuvos baleto žiūrovai bei vertintojai. Iš esmės XX a. 4-ojo dešimtmečio I pusėje Valstybės teatro baleto trupė veikė kaip savotiškas „Ballet-Russe“ analogas: tiek repertuaro formavimo principai, tiek estetinis spektaklio visumos traktavimas rėmėsi patirtimi, kuri buvo suformuota Europoje XX a. 2-ajame dešimtmetyje gastroliuojančių rusų baleto trupių. Tai buvo aplinka, dar ir šiandien skatinanti suvokti Lietuvos baleto raidą platesniame Europos kultūros ir idėjų istorijos kontekste. Pastebimai sustiprėjusi Lietuvos baleto trupė, išaugęs spektaklių meninis lygis, susijęs su žinomų rusų baleto menininkų veikla, XX a. 4-ajame dešimtmetyje, greta baleto meno reiškinį fiksavimo, paskatino atsirasti baleto meno analizavimo bei interpretavimo tradiciją, kurią kūrusių asmenybių tekstai ir šiandien nuolat cituojami.

Viena įtakingiausių tarpukario baleto spektaklių recenzenčių buvo Vera Sotnikovaitė. Ji gimė 1903 m. Šiauliuose, pasiturinčioje rusų inteligentų šeimoje. Pradėjusi studijas Imperatoriškoje baleto mokykloje Sankt Peterburge, susilaužė koją ir šokėjos karjeros buvo priversta atsakyti. Apsigyvenusi Kaune, ji įsitvirtino kaip patikima ir įtakinga baleto kritikė, neužsisklendusi siaurame šios srities menininkų rate – Valstybės teatro studijoje dramoms aktoriams ji dėstė scenos judesį, artimai bendravo su rusų imigrantais Levu Karšavinu ir Vosyliumi Sezemanu. 1937 m. Sotnikovaitė ištekėjo už poeto Henriko Radausko.

3 Čia gausu ne tik didesnės apimties recenzijų, bet ir smulkių paminėjimų spaudoje; toks pačių kūrėjų rūpestingai renkamos medžiagos pobūdis byloja, kad šiuo laikotarpiu baleto menui buvo ypač svarbu sukurti savo tapatybę, įsitvirtinti visuomeniniame, kultūriniame ir meniniame Lietuvos gyvenime.

Traukdamiesi nuo karo, jie išvyko į Vokietiją, vėliau – į Ameriką, apsistojo Vašingtone. Sotnikovaitė-Radauskienė mirė 1973-aisiais. Jos recenzijoms, rašytoms XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo būdingas operatyvumas (jos pastabos laikraščiuose pasirodydavo vos porai dienų praėjus po aprašomojo premjerinio spektaklio ar kokio nors artisto debiuto), profesionalus baletu meno išmanymas, racionalus, kritiškas ir taktiškas, geranoriškas artistų vertinimas. Ji rašė apie visus svarbesnius baletu gyvenimo įvykius, daugiausiai spausdino savo straipsnius „Lietuvos aide“, nors gali būti, kad bendradarbiavo ir su kitais leidiniais (galima manyti, kad ji pasirašinėjo ne tik savo pavarde ar jos santrumpa, bet ir pseudonimais, inicialais, siuntė savo tekstus rusų kalba Rygoje leidžiamiems laikraščiams, tačiau tai tvirtinti dar trūksta išsamesnio, šaltiniais paremto žvilgsnio į to meto baletu kritiką). Jos recenzijose taip pat buvo nemaža švietėjiškų motyvų, kurie buvo labai svarbūs baletu raidos pradžioje: žiūrovus reikėjo sudominti šiuo menu, suprantamai pateikti, paaiškinti svarbiausius jo principus, todėl autorė detalai aprašinėjo baletų sukūrimo aplinkybes, lygino jau egzistavusias spektaklių versijas su naujais variantais. Ypač tiksliai buvo pastabos atlikėjams – jose reta abstrakčių komplimentų ar abstrakčios kritikos; nėra jos recenzijose ir favoritų: šokėjai giriami tiek, kiek nusipelnė konkrečiu vaidmeniu ar partija, nurodomos pavykusios ir taisytinios pasirodymo vietos.

Baletui šiek tiek dėmesio skyrė Vladas Jakubėnas – kompozitorius, pianistas, pedagogas ir muzikos kritikas, gimęs 1904 m. Biržuose. 1932–1939 m. jis buvo nuolatinis dienraščio „Lietuvos aidas“ muzikos kritikas, rašęs leidiniuose „Muzika ir teatras“, „Naujoji Romuva“, „7 meno dienos“ ir kt. Jo recenzijose aptinkame pastabų ir apie Lietuvos baletą. 1944–1949 m. Jakubėnas gyveno Vokietijoje, nuo 1949-ųjų – Čikagoje, kur mirė 1976 m.

Tarpukario baletu kritika – nors analitiniu požiūriu ir netolygi, šiandien leidžia susidaryti gana išsamų vaizdą apie Lietuvos baletu situaciją, išryškina pagrindinių šio meno kūrėjų – choreografų, dailininkų, atlikėjų – asmenybes, jų meninius siekius, taip pat baletu vietą profesionaliosios Lietuvos kultūros kontekste. Šią medžiagą papildo Lietuvos literatūros ir meno archyve saugomame Valstybės teatro fonde esantys dokumentai apie teatro veiklą (įvairiais klausimais korespondencijos, spektaklių pastatymų išlaidų dokumentai, sutartys), taip pat artistų asmens bylos. Nors faktinių žinių apie baletu spektaklius, juose šokusius artistus, spektaklių dailininkus pakanka, tačiau ši informacija moksliniu požiūriu dar nėra iki galo įsisavinta: iki šiol pasirodžiusios šį Lietuvos baletu „aukso amžių“ analizuojančios publikacijos vis dar turi būti tikslinamos ir faktografiniu, ir interpretaciniu požiūriu.

Pokaris į negausų rašančiųjų apie Lietuvos baletą būrį įrašė Aliodijos Ruzgaitės pavardę (g. 1923 m.). A. Ruzgaitė 1949 m. baigė Kauno universiteto filologijos fakultetą, o 1954 m. – Valstybinį teatro institutą (GITIS) Maskvoje. Jos knygos – „Choreografijos menas“⁴, „Lietuviško baletu kelias“⁵, straipsniai apie baletą⁶ pasižymi objektyvia, dalykiška faktų kompozicija, informatyvumu ir analitiškumu. Šokėja Ruzgaitė buvo detalai susipažinusi su Lietuvos baletu formavimosi aplinkybėmis, choreografų darbo specifika, artistų vaidybiniais sugebėjimais. Šią patirtį ji sujungė su teatrologijos mokslo principais. Naujausia knyga – „Prisiminimų blyksniai“⁷ – gali būti vertinama ir kaip Lietuvos baletu istorijos šaltinis.

4 Vilnius: Valstybinė mokslinė literatūros leidykla, 1960.

5 Vilnius: Mintis, 1964.

6 Lietuvių tarybinis teatras 1979: 316–346.

7 Vilnius: Tyto alba, 2010

Kaip baleto kritikė ir istorikė minėtina Lydija Motiejūnaitė. Gimusi 1924 m. Kalvarijoje, ji baigė Ritminės gimnastikos ir išraiškos šokio studiją (vadovė Danutė Nasvytytė), vėliau – Vilniaus universiteto Teisės fakultetą. 1969 m. buvo išleista Motiejūnaitės knyga „M. Juozapaitytė“, o 1972-aisiais Valstybiniame teatro institute (GITIS) Maskvoje ji apgynė disertaciją „Marija Juozapaitytė ir Lietuvos baleto menas“. Tai pirmasis Lietuvoje tokios pakopos mokslinis darbas. Motiejūnaitė taip pat rašė spektaklių recenzijas, problemines lietuviškojo baleto situaciją vertinančias publikacijas, atskiroms Lietuvos baleto asmenybėms skirtus straipsnius. Motiejūnaitės recenzijų ir straipsnių rinktinė išleista 2011 m. – „Deimantų ieškotoja. Apie baleto artistę, pedagogę, baleto istorikę ir kritikę Lidiją Motiejūnaitę“⁸.

Remdamasis mokslinio tyrinėjimo metodikos principais, straipsnių yra parašęs Žilvinas Dautartas (g. 1941 m.) – jo apibendrinta Lietuvos baleto istorija nuo seniausių laikų iki 1929 m. išspausdinta pirmajame Lietuvos teatro istorijos tome⁹. Autorius nuosekliai laikosi istorinio-lyginamojo metodo, apibendrinimus siekia paremti platesne istoriografinė medžiaga – to meto spaudoje aptinkamais pirmojo Lietuvos baleto raidos dešimtmečio spektaklių vertinimais, pateikia biografinių duomenų apie to meto baleto artistus¹⁰.

Vertingi parankiniai Lietuvos baleto istorikų leidiniai – muzikologės Laimos Kiauleikytės sudaryti ir parengti programų sąvadai „Muzikinių teatrų premjeros. Programų rinkinys. 1940–1960“¹¹ bei „Valstybės teatro operos ir baleto programų sąvadas. 1920–1940“¹². Tai išsamus keturių pirmųjų profesionaliosios Lietuvos muzikinio teatro dešimtmečių veiklos žinynas, jame pateikti duomenys ne tik iš Literatūros ir meno archyve saugomų spektaklių ir koncertų programų, bet ir iš operos bei baleto dienynų, pateikta informacijos apie Valstybės teatro baleto trupės spektakliuose dalyvavusius užsienio menininkus, taip pat pirmųjų tarptautinių Lietuvos baleto gastrolių Monte Karle ir Londone išsamus repertuaras, Kaune viešėjusios Lenkijos baleto trupės programos.

Kaip baleto istorikas gali būti minimas choreografas Vytautas Grivickas (1925–1990). Jis 1952 m. baigė Valstybinį teatro institutą (GITIS) Maskvoje, o 1965 m. išleido pirmąją knygą – „Šokio menas“¹³. Dar viena jo knyga – „Baleto menas“¹⁴ – pasirodė praėjus bemaž dešimtmečiui po choreografo mirties, ją parengė choreografo našlė Aldona Grivickienė. Knygoje yra atskiri skyriai apie baletmeisterio profesiją, glausta klasikinio baleto istorija, klasikinio baleto paveldo klausimams skirta apybraiža, svarstymai apie simfoninius baletus ir baletus-dramas, muziką, skirtą šokiui ir baletui, vaidybos specifiką baleto spektakliuose,

8 Vilnius: Krantų redakcija, 2010.

9 Dautartas 1981: 278–305.

10 Požiūris į baletą kaip sudėtinę teatro kultūros dalį išliko ir kitose akademinėse Lietuvos teatro istorijai skirtose knygose. Jau minėta, kad skyrių „Baletas“ knygoje „Tarybinis lietuvių teatras. 1940–1956“ (Vilnius, Mintis, 1979) parašė Aliodija Ruzgaitė, knygose „Lietuvių teatro istorija. 1929–1935“ (Vilnius, Kultūros ir meno institutas, 2000), „Lietuvių teatro istorija. 1935–1940“ (Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002), „Lietuvių teatro istorija. 1970–1980“ (Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006), „Lietuvių teatro istorija. 1980–1990“ (Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009) – Helmutas Šabasevičius.

11 Vilnius: Vyriausioji archyvų valdyba prie Lietuvos TSR ministrų tarybos, Lietuvos TSR centrinis literatūros ir meno archyvas, 1988.

12 Vilnius: Lietuvos archyvų generalinė direkcija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos valstybinis meno archyvas, 1992.

13 Vilnius: Mintis, 1965.

14 Vilnius: Atkula, 2001.

tautinio šokio ir baleto sąveikai skirtos pastabos. Kadangi Grivickas buvo studijavęs daile, yra sukūręs nemažai paveikslų, mėginęs imtis ir scenografo profesijos, atskirame knygos straipsnyje aptariamas baleto spektaklio meninis apipavidalinimas. Didelė knygos dalis skirta Lietuvos baleto istorijos apžvalgai. Vis dėlto šis leidinys yra artimesnis ne mokslinei studijai, bet XVIII a. II pusės švietėjų leidiniams. Papildomos istoriografinės vertės knygai suteikia muzikologo Vaclovo Juodpusio (kuris buvo ir dalykinis knygos redaktorius) parengta pavardžių rodyklė, pateikianti knygoje minimų asmenų pavardžių originaliausias formas, gyvenimo datas bei trumpas biogramas.

Lietuvos šokio meno šaltiniu galima įvardinti knygą „Baletmeisterio užrašai“¹⁵, išleistą Grivickienės pastangomis. Solidžios apimties knygoje pateikta Grivicko dienoraščių, rašytų 1942–1990 m., fragmentai, kai kurie jo ir jam rašyti laišakai, jau po baletmeisterio mirties parašyti žinomų teatro menininkų prisiminimai.

Lietuvos baleto menui nemažai dėmesio skiria muzikologas Jonas Bruveris (g. 1939 m.). Ilgamečio jo dėmesio Lietuvos muzikiniam teatrui rezultatas – fundamentali knyga „Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras“¹⁶, už kurią 2006 m. mokslininkas pelnė Lietuvos nacionalinę kultūros ir meno premiją. Leidinyje gausu faktinės medžiagos apie baleto meno apraiškas Lietuvos kultūroje nuo pat XVII a., choreografų, baletmeisterių, solistų ir artistų gyvenimo ir kūrybos faktų.

Muzikologė Audronė Žiūraitytė (g. 1952 m.) yra parašiusi daug mokslinių straipsnių apie baleto muziką (bene pati didžiausia ir išsamiausia yra jos studija apie Jurgio Karnavičiaus baletus, kurie nebuvo scenoje pastatyti¹⁷), daug recenzijų apie baleto spektaklius, kurios buvo išleistos rinktinėje „Ne vien apie baletą“¹⁸.

Livija Gulbinaitė-Gerulaitienė (g. 1955 m.) atstovauja emociškai, pozityviajai baleto kritikai, ji yra parengusi pokalbių knygą su žinomais baleto menininkais „Akimirkos vaikai“¹⁹, kurioje pateikiama artistų biografijos faktų bei minčių apie baleto meną apskritai.

Į baleto tyrimus neseniai įsijungė Rūta Krugiškytė-Čipliesnė (g. 1948 m.), buvusi Lietuvos baleto solistė, Vilniaus universitete studijavusi žurnalistiką. Jos knyga „Duetas“²⁰ yra ir baleto istorija, ir tos istorijos šaltinis. Rašydama apie XX a. vidurio ir II pusės solistus Tamarą Sventickaitę ir Henriką Kunavičių, ji pasitelkė ir archyvinės medžiagos, tačiau labiausiai pasikloviė pačių knygos herojų prisiminimais ir pasakojimais, kurie sudaro didelę knygos dalį.

Ši knyga atspindi gana svarbią objektyvios baleto kūrybos interpretavimo problemą – praktiškai neegzistuojančią distanciją tarp rašančiojo ir jo rašinių objekto („Duetas“ autorė buvo savo herojų mokinė ir gerbėja). Apskritai Lietuvos baleto kūrėjų ir vertintojų bendruomenė yra nedidelė, dauguma jų susaistyti profesiniais ar bičiulystės ryšiais, todėl kritiniams rašiniams dažnai stinga atviresnio, konfliktiško požiūrio į choreografinę kūrybą, taip pat objektyvesnio vertinimo kriterijų rinkinio.

Istorinės aplinkybės lėmė, kad Lietuvos baleto raida domina ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių mokslininkus. Ypač ženkli Lietuvos baleto sąsaja su Rusijos šokio menu: XX a.

15 Vilnius: Tyto alba, 2005.

16 Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

17 Žiūraitytė 1995 spalio–gruodis: 98–103.

18 Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, „Krantų“ redakcija, 2009.

19 Vilnius: Alma littera, 1996.

20 Vilnius: Krantų redakcija, 2011.

I pusėje Lietuvoje dirbo baletmeisteriai Pavelas Petrovas, Fiodoras Vasiljevas, Nikolajus Zverevs, Aleksandra Fiodorova-Fokina, vėliau spektaklius statė Konstantinas Bojarskis, Nikolajus Bojarčikovas, Olegas Vinogradovas, pastaruoju dešimtmečiu – Borisas Eifmanas, Aleksejus Ratmanskis ir kt., o visi profesionalūs Lietuvos choreografai – Vytautas Grivickas, Elegijus Bukaitis, Alfredas Kondratavičius, Vytautas Brazdylis, Jurijus Smoriginas, Egidijus Domeika, Anželika Cholina – mokėsi Maskvos arba Leningrado (dabar – Sankt Peterburgas) aukštosiose mokyklose.

Lietuvoje dirbo Rusijos ir pasaulio baletu meniai gerai žinomi Vera Nemčinova, Anatolijus Obuchovas, o XX a. II pusėje didelė grupė Lietuvos šokėjų buvo deleguoti mokytis į Agrippinos Vaganovos choreografijos mokyklą (dabar – A. Vaganovos rusų baletu akademija Sankt Peterburge).

Su Lietuvos baletu menu susijusi dailininko ir scenografo Mstislavo Dobužinskio kūryba – vertingas jo epistoliarinis palikimas saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Šią medžiagą savo tyrimams jau senokai naudoja rusų baletu istorikė, Nikolajaus Rimskio-Korsakovo konservatorijos docentė Natalija Dunajeva²¹; unikalus Lietuvos baletu istorijos faktas – Kaune rodytas ankstyvas pasaulinio garso choreografo Geroge'o Balanchine kūrinys „Aubade“ – sulaukė Maskvos menotyros instituto aspirantės Innos Skliarevskajos dėmesio²².

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui iš Lietuvos pasitraukė daug menininkų, tarp kurių buvo ir nemažai baletu šokėjų. Minima, jog išvyko apie du trečdalius baletu artistų²³, viena jų – vėliau kaip pedagogė išgarsėjusi Janina Drazdauskaitė, priskiriama prie XX a. pabaigos dešimties geriausių klasikinio baletu pedagogų²⁴. Šiais baletu menininkais domisi Australijoje gyvenantis architektas Jurgis Žaltauskas.

Baletu ir šiuolaikinio šokio ištakos Lietuvoje skiriasi – pastarojo kilmė siejama su Danutės Nasvytytės (1916–1983) veikla, Lietuvoje prasidėjusia 1939 m., kai Nasvytytė grįžo iš Vokietijos, kur kelis metus studijavo pas išraiškos šokio menininkę Juttą Klamt. Tačiau jos propaguojamos choreografijos meno šakos fiksavimas ir vertinimas ilgą laiką buvo tų pačių baletu menų sekusių ir analizavusių kritikų – Aliodijos Ruzgaitės, Audronės Žiūraitytės ir kt. – dėmesio lauke.

Šiuolaikinio šokio istorijos dokumentacijai vertingos Audronio Imbraso (g. 1964 m.) publikacijos. Baigęs M. K. Čiurlionio meno mokyklos choreografijos skyrių, jis kurį laiką šoko Lietuvos valstybiniame operos ir baletu teatre, vėliau studijavo teatrologiją Valstybiniame teatro institute (GITIS) Maskvoje, mokėsi Vilniaus universiteto Žurnalistikos fakultete. Jo pastangomis dienraščio „Lietuvos rytas“ meno priede „Mūzų malūnas“ ilgą laiką veikė aktyvus, baletu ir šokio klausimams dėmesingas skyrius, taip pat jo iniciatyva įsteigtas Šokio informacijos centras, gerokai pagyvinęs Lietuvos choreografijos idėjų apytaką kasmet organizuojamais šiuolaikinio šokio festivaliais „Naujasis Baltijos šokis“, kuriuose pristatomi Lietuvos choreografų darbai bei šokio trupių iš užsienio spektakliai. „Menų spaustuvėje“ sukurta kontekstinė erdvė reikšminga ugdant Lietuvos šokio menininkų tapatybę, suteikiant choreografams ir šokėjams galimybę įvertinti savo kūrybą platesniu kontekstu. Nuo 1997 m. organizuojamo festivalio programoje 2011-aisiais atsirado kritinio

21 Dunajeva 2010. 4: 24–31.

22 Skliarevskaja 2010. 4: 10–15.

23 Ruzgaitė 2010: 68.

24 Warren 1999.

rašymo projektas-eksperimentas „Šokis žodžiu – ne[w]kritika“. Vienas jo tikslų – sukurti šaltinių bazę išsamesniems moksliniams metodus taikantiems šiuolaikinio šokio tyrimams. Kaip aktyvi šio eksperimento iniciatorė minėtina Vita Mozūraitė (g. 1960 m.), kuri anksčiau yra rašiusi recenzijų ir apie baleto spektaklius, tačiau paskutiniaisiais XX a. metais nuosekliai pradėjo gilintis į šiuolaikinio šokio specifiką, kryptis ir technikas.

Baleto ir šokio meno raidos mokslinių tyrimų problemos tiesiogiai susijusios ir su bendra Lietuvos teatrologijos kaip mokslo situacija – praktiškai nėra nė vieno iš esmės pasirengusio istorinių ir šiuolaikinių baleto raidos procesų analizei mokslininko, o mokslinio požiūrio vietą dažnai užpildo asmenine patirtimi besiremiančios refleksijos ne vien apie šiuolaikinius reiškinius, bet ir praeities įvykius; galima teigti, kad kol kas labiau artikuliuoti metodologiniai tyrinėjimų bei apibendrinimų modeliai Lietuvos baleto istoriografijoje nėra įtvirtinti. Išimtis – muzikologės, teatro istorikės Vidos Bakutytės knyga „Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu. 1785–1915“²⁵. Šioje fundamentalioje mokslinėje monografijoje, tyrinėjančioje reikšmingą Lietuvos teatro istorijos etapą, baleto istorijos faktai įrašomi į muzikos ir teatro, apskritai kultūros istorijos kontekstą.

Mokslinių Lietuvos baleto ir šokio tyrimų analizę varžo ir kol kas menkas originalios kūrybos potencialas, per pastaruosius keliolika metų iš svarbiausios Lietuvos muzikinės kultūros scenos – Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro – pasitraukęs į teatrinės kūrybos paraštes²⁶. Lietuvos choreografija beveik prarado savo tapatybę, įgavo nepilnavertiškumo kompleksų, todėl atsidūrė tam tikroje šiuolaikinės Lietuvos kultūros ir mokslinio diskurso izoliacijoje²⁷.

Gauta 2012 05 08
Priimta 2012 06 07

Literatūra

1. Bruveris, V. *Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
2. Dautartas, Ž. *Baletas. Lietuvių teatras 1918–1929*. Vilnius: Mintis, 1981. 278–305.
3. Dunajeva, N. Mstislavas Dobužinskis ir Lietuvos baletas. Pagal dalininko laiškus. *Krantai*. 2010. 4: 24–31.
4. Gulbinaitė, L. *Akimirkos vaikai*. Vilnius: Alma littera, 1996.
5. Krugiškytė, R. *Duetas*. Vilnius: Krantų redakcija, 2011.
6. *Lietuvių tarybinis teatras*. Vilnius: Mintis, 1979.
7. Mykolaitis-Putinas. Kultūros gyvenimas Lietuvoje 1926 m. *Židinys*. 1927. 1: 60.
8. Motiejūnaitė, L. M. *Juozapaitytė*. Vilnius: 1969.
9. *Muzikinių teatrų premjeros. Programų rinkinys. 1940–1960*. Vilnius: Vyriausioji archyvų valdyba prie Lietuvos TSR ministrų tarybos, Lietuvos TSR centrinis literatūros ir meno archyvas, 1988.

25 Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.

26 Lietuvos nacionaliniame operos ir baleto teatre XX a. pabaigoje paskutinis originalus choreografinis veikalas buvo pastatytas 1997 m. Jurijaus Smorigino sukurtas Maurice'o Ravelio baletas „Dafnis ir Chloja“. Toliau – ilga pertrauka, kurią 2011 m. nutraukė Anželikos Cholinos baleto „Barbora Radvilaitė“ premjera; šių dviejų choreografų kūryba plėtojosi nevalstybiniuose, o jų pačių įsteigtuose teatruose – choreografinių projektų teatre „Vilniaus baletas“ (meno vadovas J. Smoriginas) ir Anželikos Cholinos šokio teatre „ACH“.

27 Pastaraisiais metais Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje įsteigus naujas teatrinio ugdymo programas, tarp jų – pedagogų-choreografų, kultūrinė šio meno atskirtis po truputį mažėja.

10. Ruzgaitė, A. Baletas. *Lietuvių tarybinis teatras*. Vilnius: Mintis, 1979: 316–346.
11. Ruzgaitė, A. *Choreografijos menas*. Vilnius: Valstybinė mokslinės literatūros leidykla, 1960.
12. Ruzgaitė, A. *Lietuviško baletu kelias*. Vilnius: Mintis, 1964.
13. Ruzgaitė, A. *Prisiminimų blyksniai*. Vilnius: Tyto Alba, 2010.
14. *Deimantų ieškotoja. Apie baletu artistę, pedagogę, baletu istorikę ir kritikę Lidiją Motiejūnaitę*. Vilnius: Krantų redakcija, 2010.
15. Šabasevičius, H. *Baletas 1957–1980. Lietuvių teatro istorija. 1970–1980*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006.
16. Šabasevičius, H. *Baletas 1980–1990. Lietuvių teatro istorija. 1980–1990*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
17. Šabasevičius, H. *Baletas. Kūrybinė baletu branda. Lietuvių teatro istorija. 1929–1935*. Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000.
18. Šabasevičius, H. *Baletas. Spektakliai, choreografai, šokėjai. Lietuvių teatro istorija. 1935–1940*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002.
19. *Valstybės teatro operos ir baletu programų sąvadas. 1920–1940*. Vilnius: Lietuvos archyvų generalinė direkcija prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos valstybinis meno archyvas, 1992.
20. Grivickas, V. *Baletmeisterio užrašai*. Vilnius: Tyto alba, 2005.
21. Grivickas, V. *Baletu menas*. Vilnius: Atkula, 2001.
22. Grivickas, V. *Šokio menas*. Vilnius: Mintis, 1965.
23. Ruzgaitė, A. *Prisiminimų blyksniai*. Vilnius: Tyto alba, 2010.
24. Skliarevskaja, I. „Aubade“. Ankstyvasis George'o Balanchine'o spektaklis Valstybės teatre Kaune. *Krantai*, 2010. 4: 10–15.
25. Warren, G. W. *The Art of Teaching Ballet: Ten 20th-Century Masters*. University Press of Florida, 1999.
26. Žiūraitytė, A. Jurgio Karnavičiaus baletai: sukurtu, bet nepastatyti. *Krantai*. 1995 spalio–gruodis: 98–103.
27. Žiūraitytė, A. *Ne vien apie baletu*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, „Krantų“ redakcija, 2009.

Helmutas Šabasevičius

Lithuanian ballet in the perspective of scientific research

Summary

The article presents Lithuanian ballet as an object of scientific research, surveys the development of the scientific approach to the history of Lithuanian ballet, shortly introduces the main tendencies of reflections on Lithuanian ballet, which was formed in the first half of the 20th century: informative, based on factography (Jonas Kardelis), and critical, based on contextual analysis of cultural situation (Vera Sotnikovaitė-Radauskienė). These two approaches are reflected in the situation of ballet research in the last few decades (Aliodija Ruzgaitė, Žilvinas Dautartas, Helmutas Šabasevičius), when factography was supplemented with an analytical point of view, the former still dominating. The historical facts of ballet history are still rarely included into more general scientific studies (Vida Bakutytė), although the origin of Lithuanian ballet connected with Russian culture attracts attention of Russian scientists (Natalia Dunaeva, Inna Sklyarevskaya).

This situation of Lithuanian ballet research lacking scientific controversy is determined by the fact that there are only some Lithuanian researches interested in ballet as a cultural phenomenon. On the other hand, this is connected with the state of Lithuanian choreography, which lacks intensity of development, originality of artistic forms and closer relations with contemporary Lithuanian culture.

KEY WORDS: choreography, ballet, contemporary dance, scientific research, historical sources